

Vredes spiraal

Kwartaalblad van Kerk en Vrede, december 2015, jaargang 11, nummer 4

Geweldloosheid & geloven

Vluchtelingen als doelwit

door Mark Akkerman

Het jaar dat nu ten einde loopt werd getekend door een ware vluchtelingentragedie aan de grenzen van Europa. Honderdduizenden mensen, op drift door oorlog, onderdrukking en armoede, probeerden de EU te bereiken in de hoop op een beter leven. Enkele duizenden verloren hierbij het leven. Waar het buitenlandse beleid van de EU een niet geringe bijdrage levert aan de oorzaken van de vluchtelingenstroom, grijpt diezelfde EU naar steeds meer militaire middelen om vluchtelingen buiten te houden. En waar enerzijds betrokken burgers zich inzetten om vluchtelingen welkom te heten en te helpen, wordt anderzijds vanuit rechtse hoek steeds openlijker haat gezaaid en een klimaat van geweld tegen vluchtelingen geschapen.

In het Midden-Oosten heerst een ongekende chaos, met oorlogen in Syrië en Jemen, voortdurende gewapende interne conflicten in Libië, Irak en Afghanistan en veel dictatoriale regimes, waarbij die van Saoedi-Arabië, Eritrea en Egypte wel bijzonder onderdrukkend zijn. Ook de gevolgen van klimaatverandering laten zich steeds duidelijker gelden, zo heeft de extreme droogte in Syrië een rol gespeeld in het ontstaan van de onrust in dat land. Geen wonder dat mensen deze regio willen ontvluchten en zich ook niet willen laten klemzetten in enorme vluchtelingenkampen met slechte omstandigheden in omliggende landen.

Eigenbelang

Het buitenlands beleid van

de EU, en ook dat van andere grote internationale spelers zoals Rusland en de VS, draagt bepaald niet bij aan het wegnemen van oorzaken van de vluchtelingenstroom. De enkel op eigenbelang gestoelde rol die in de diverse conflicten wordt gespeeld leidt niet tot duurzame oplossingen, maar versterkt het beeld van een onontwarbare kluwen aan botsende belangen, waarbij de vriend van vandaag de vijand van morgen en dan weer de vriend van overmorgen blijkt te zijn, al naar gelang de insteek die op dat moment bepalend is. De westerse wapenhandel speelt een minstens zo belangrijke ontwrichtende rol. In de periode van 2004 tot en met 2013, het laatste jaar waarvan cijfers gepubliceerd zijn, gaven de

EU-lidstaten vergunningen voor wapenexport naar landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika af voor het duizelingwekkende bedrag van ruim 82 miljard euro. De wapenexport gaat, ondanks alle ellende, gestaag voort. Er verschijnen aan de lopende band berichten over nieuwe grote wapenleveranties aan met name Saoedi-Arabië en Egypte. Het zijn ook deze dictaturen die door de EU als strategische partners gesteund blijven worden.

Grensbewaking

In het verstevigen van de buitengrenzen van Fort Europa klinkt de kwalificatie van vluchtelingen als probleem, als mikpunt, eveneens door. In militaristische termen wordt in officiële EU-documenten consequent gesproken over 'de strijd

tegen illegale immigratie'. En de grensbewaking wordt steeds verder opgevoerd, waarbij steeds vaker militaire middelen worden ingezet. De EU begon al voor de zomer met een nieuwe, militaire missie op de Middellandse Zee.

(vervolg op pagina 2)

Verklaring Kerk en Vrede na Parijs

"Kerk en Vrede spreekt haar afschuw uit over de aanslagen in Parijs. Met de Parijzenaars delen we de ontzetting, de afschuw, de woede.

We realiseren ons dat terreur tot doel heeft felle emoties uit te lokken. We roepen op niet mee te gaan in de intentie van de daders. Emotionele reflexen op eerdere terroristische aanslagen, onder andere 9/11, hebben bijgedragen aan de

situatie waarin we nu verkeren. Inwoners van Parijs openden hun deuren voor mensen die gevaar liepen, een mooi symbool. Laten we ons niet verliezen in angst, laten we weigeren empathie te verliezen en groepen te dehumaniseren... We moeten ons realiseren dat IS wordt bewapend en geholpen door landen waaraan Nederland wapens levert. Ook in die zin zijn we in oorlog.

Vrede, gerechtigheid en veiligheid gelden voor alle mensen. Alleen als we de angst of woede van de ander ook weten te begrijpen, kunnen we tot reacties komen die de-escalerend werken. Het lijkt ons dat dat nu het dringendste is gevraagd."

Bestuur Kerk en Vrede

De gehele tekst staat op: www.kerkenvrede.nl

IN DIT NUMMER:

- 3 Een ander geluid tegen Pegida
- 4 Dienstweigeringmanifest in 1915
- 5 Ingebakken racisme
- 6 Het is onze plicht het grote verhaal te vertellen
- 8 Praten met terroristen
- 9 De wijze woorden en het groot vertoon
- 10 Kerk zijn in oorlog en/of vrede
- 11 De optimist heeft altijd gelijk
- 12 Agenda & Column

Deze is vooral gericht op het tegenhouden van vluchtelingen die vanuit Libië naar Europa willen oversteken. Mensensmokkelaars worden daarbij als de grondzaak van de problematiek gepresenteerd, en de oplossing moet in het vernietigen van hun boten liggen. Daarnaast zetten vanaf de zomer diverse landen militairen in om grenzen op land te bewaken.

Ook hier profiteert de wapen- en securityindustrie weer. Medegefinancierd door de EU zijn de afgelopen jaren door EU-lidstaten en buurlanden miljarden uitgegeven aan het versterken van de Europese buitengrenzen, onder meer door het opzetten van het EUROSUR-systeem, dat een real-time gegevensuitwisseling tussen surveillancesystemen van EU-lidstaten moet bewerkstelligen.

Thales Nederland kreeg recent van de regering een vergunning voor de export van radarapparatuur, die wordt ingebouwd in Franse schepen voor de Egyptische marine. Deze export is alleen al vanwege de rol van deze marine in de oorlog in Jemen verwerpelijk, maar wordt door de regering goedgepraat door bijvoorbeeld te wijzen op de "belangrijke rol bij de inzet tegen illegale smokkel van mensen". Hoe dat soms in z'n werk gaat bleek de afgelopen maanden: meerdere malen werden bootjes met vluchtelingen beschoten door de Egyptische marine of kustwacht. Hierbij kwamen diverse mensen, onder wie een achtjarige Syrische vluchteling, om het leven.

Zorgelijke ontwikkeling

De komst van vluchtelingen bracht veel mensen in actie, die spullen inzamelden, vrijwilligerswerk deden of zelfs hun eigen huis openstelden. Tegelijkertijd werd er een tegenbeweging op gang gebracht, die

gevoed wordt met drogredeneringen, angstzaaijer en onversneden racisme en nationalisme. Het 'eigen volk eerst' klinkt steeds vaker en openlijker. Een zeer zorgelijke ontwikkeling, maar een die, als voortbordurend op het vigerende migratiebeleid dat gestoeld is op uitsluiting, opsluiting en uitzetting, niet echt verrassend mag heten.

De PVV heeft uiteraard een grote vinger in de pap. Vanuit die hoek werd het initiatief van lokale 'AZC-Alerts' opgezet, waarbij groepen op lokaal niveau de komst van asielzoekers proberen te voorkomen. Er wordt kwistig ingespeeld op onrust en angst, in plaats van in overleg te komen tot het wegnemen van dergelijke gevoelens.

De VVD ziet de PVV in de peilingen steeds verder groeien en gaat mede daarom op dezelfde toer. Dat resulteert in beschamende voorstellen en opmerkingen. Volgens VVD-fractieleider Halbe Zijlstra zijn vluchtelingen een bedreiging voor de welvaart, en minister Kamp (Economische Zaken) noemde ze 'niet goed voor de economie'. Stuitend is de wijze waarop PVV en VVD de mede door hen veroorzaakte

sociale afbraak in stelling brengen om via beproefde verdeel-en-heerstactieken mensen op te zetten tegen vluchtelingen. In een VVD-plan voor versoering van de opvang (lees: het nog verder tot tweederangsburgers maken van vluchtelingen) schrijft Zijlstra: "Wij willen namelijk niet dat de sociale voorzieningen van Nederlanders op het spel komen te staan. En wij willen geen sociale spanningen in onze samenleving." Het is nogal wat: sociale voorzieningen, die je altijd zoveel mogelijk wilt afbreken, en sociale spanningen, die je zelf aangewakkerd hebt, in stelling brengen om kwetsbare groepen mensen mee aan te vallen.

Zijlstra doet er nog een schepje bovenop door te erkennen dat de situatie in Syrië schrijnend is, en dan te vervolgen met: "Maar als wij uit Syrië kwamen, zouden wij ook begrijpen dat Nederland niet iedereen kan opnemen." Het getuigt van een volstrekt gebrek aan compassie en aan realiteitszin. Andere politieke partijen hebben nauwelijks weerwoord, of buigen, zoals de PvdA, stelselmatig slaafs voor de wensen van rechts. PvdA-Eurocommissaris Frans Timmermans pleit

steeds opnieuw voor strengere controle aan de Europese buitengrenzen en voor meer uitzettingen.

Geweld

Begin oktober viel een groep van zo'n twintig mensen, met bivakmutsen en vuurwerkbommen, de noodopvang voor vluchtelingen in Woerden aan. Hoewel ze niet wisten binnen te dringen, waren de vluchtelingen, vooral door de oorlog getraumatiseerde Syrische mensen, zich rot geschrokken. Dit soort groepen zijn in feite de straatknokploegen van de PVV en de VVD, die met hun giftige gedachtegoed een klimaat scheppen waarin geweld tegen kwetsbare mensen gedijt.

Het is schokkend om te lezen hoeveel mensen de aanval in Woerden toejuichen, goedkeuren, begrijpen of bagatelliseren. Eerder waren er diverse demonstraties, spandoeken- en kladacties, met vaak uiterst grove teksten, in het nieuws. Het constante 'Kom in verzet'-gebrul van Wilders en consorten, de stroom aan extreemrechtse kletspraat van opiniemakers als Joost Niemöller, Martin Sommer, Arnold Karskens en Thierry Baudet, het problematiseren van vluchtelingen en het tegen elkaar uitspelen van groepen mensen die allemaal te lijden hebben onder het regeringsbeleid, of meer in het algemeen onder het vermorzelende effect van het kapitalisme, staan aan de basis van geweld waarvoor vluchtelingen, die juist geweld ontvluchten en zich door het geweld aan de Europese buitengrenzen weten heen te worstelen, ook op de plaats waar zij voor hun veiligheid en een betere toekomst naartoe gekomen zijn, nog bang moeten zijn. De houding van Europa in de vluchtelingentragedie is egoïstisch, beschamend, stuitend en roept om een reactie: kom in verzet!

Een ander geluid tegen Pegida

Op zondagmiddag 11 oktober verzamelde zich een beweging op het Vredenburg in Utrecht die bezwaar maakt tegen de komst van vluchtelingen naar Nederland. Het is de Nederlandse afdeling van de Duitse beweging Pegida.

Wij maakten ons zorgen over deze beweging die de angst voor vreemdelingen aanjaagt. De EUG besloot daarom op die middag de deuren van haar kerk (de Janskerk) open te zetten, om een ander geluid te laten horen. Tegelijk bleek dat op het Janskerkhof een tegendemonstratie tegen het Pegida-geluid georganiseerd werd. Ik heb contact met de organisatoren opgenomen, en ik kreeg de ruimte om op een zeepkist uit te leggen wat de kerk

beweegt. Ik zei onder meer: In de kerk dromen we van een wereld zonder oorlog en vluchtelingen, omdat we geloven in een God voor wie alle mensen gelijkwaardig zijn, voor wie dus niemand waardeloos is. Die deze wereld geschapen en bedoeld heeft als een plaats voor mensen om samen te

leven. Gelovig leven betekent open staan voor het goddelijk geheim dat juist vreemdelingen met zich meebrengen voor jou en wat jij aan goeds kunt ontvangen van hen.

Met jullie verzetten wij ons scherp tegen groeperingen als Pegida, die mensen tegen elkaar opzetten en daarmee het venijnige zaadje van de haat zaaien. We vinden het heel goed dat jullie vanmiddag hier op je eigen manier je stem verheffen tegen het Pegida-geluid. Wij doen dat in de Janskerk vanmiddag op onze eigen manier, met een eigen geluid: vóór een warm welkom aan mensen die hun veilige thuis zijn kwijtgeraakt. Dat doen we met

de dingen waarin wij goed zijn: met liederen, gebeden en muziek, en met verhalen van vluchtelingen en hun begeleiders.

Het was een bijzondere ervaring om dit in de openbare ruimte te kunnen doen, en zo de kern van de kerk van binnen naar buiten te kunnen brengen!

Harry Pals
pastor van de EUG-Janskerk in Utrecht.

Noot van de redactie: op 8 november heeft de Pegidabeweging in Utrecht opnieuw een demonstratieve tocht gehouden; de tegenbeweging had van de burgemeester voor haar demonstratie een andere dag toegewezen gekregen.

Vreedzame bescherming tegen zeepiraten

Het is een al lang bestaande discussie hoe Nederlandse koopvaardij schepen het beste beschermd kunnen worden tegen piraterij: door de Koninklijke Marine of door particuliere beveiligers met een schietvergunning.

Onlangs werd er door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs een symposium georganiseerd waar een van de sprekers, Maurits Westerbeek van Eerten, wees op een derde mogelijkheid, namelijk beveiliging door middel van vreedzame technische middelen. Deze methode hanteert een

gelaagde aanpak, waarbij de zeepiraten worden tegengehouden door een reeks barrières. Op grote afstand zijn licht-, geluids- en laserkanonnen inzetbaar, die tijdelijke verblinding en doofheid kunnen veroorzaken en die het benaderen van het schip bijzonder onaangenaam maken. Dichterbij kunnen waterkanonnen worden gebruikt, die de piraten materieel en psychisch ontregelen. Nog dichterbij kunnen netten worden gebruikt, waarin de aanvallers verstrikt raken en waarin

de schroef van het piratenschip vastloopt. Het aan boord komen kan worden voorkomen door het plaatsen van schotten of drempels waar niet overheen valt te klimmen. Op het schip kan de toegang worden verhindert door ondoordringbare schotten in de deuren. Tenslotte kan op het schip nog een kogelvrije citadel worden gebouwd, een soort bunker van waaruit de verdediging kan worden gecoördineerd en waarin de bemanning zich kan terugtrekken.

Wanneer deze methode wordt toegepast zijn er geen mariniers of particuliere beveiligers nodig want de bemanning kan het zelf af, uiteraard na training. En voor wie mocht denken dat hij is bedacht door wereldvreemde utopisten: al deze vreedzame verdedigingsmiddelen zijn beschikbaar en in de praktijk getest op hun bruikbaarheid. Bovendien zijn ze goedkoper dan de conventionele methoden.

Zie verder:
<http://iturl.nl/sncjss>

Kleurrijk Samenleven

Wat begon als korte columns voor plaatselijke kerk- en parochiebladen, groeide uit tot zeer actuele en vooral leerzame verhalen over de burens, collega's op het werk, vrienden en vriendinnen op school, in de straat of in de sportclub. Verhalen die je leren de ander begrijpen en diens wat, hoe en waarom. En vanuit dat begrip kun je ook die ander laten proeven van jezelf.

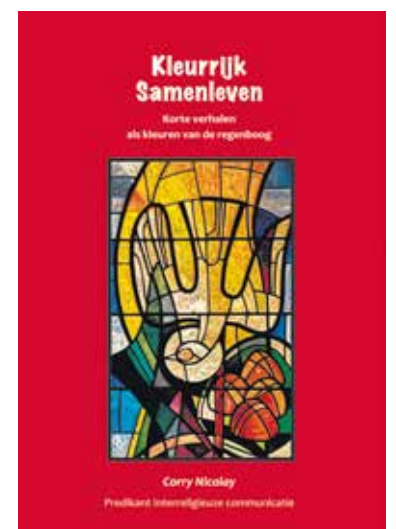
Op die manier ontstaat een dialoog tegenover de vele 'onliners' rondom situaties en gebeurtenissen, die stukmaken in plaats van begrip kweken.

'Kleurrijk Samenleven' is een verzameling bonte verhalen, bestemd voor iedereen die oprecht nieuwsgierig is naar de ander, gewoon om te lezen of om vragen erin op te zoeken en misschien samen erover te praten. Maar het boek is daardoor ook geschikt om in breder verband in kerk, op school, in het buurtwerk, in een vreedscfé of in de zorg met elkaar in gesprek te gaan op zoek naar die ander en om je te laten zien aan die ander.

Dus heeft de vroegere minderheden-beleidsfunctionaris, docente en huidige predikante Corry Nicolay er een vel met gespreksvragen bijgedaan om ook daarbij een handje te helpen.

Leen van den Herik
Uitgever, redacteur
Vredesspiraal

Corry Nicolay is predikante Interreligieuze Communicatie in Friesland. "Kleurrijk Samenleven" is een uitgave van theologische uitgeverij Narratio, in Gorkum, 50 blz., € 7,50.

Lezers van VredesSpiraal kunnen voor een eigen beoordeling een gratis leesproef aanvragen bij: info@narratio.nl

Dienstweigeringmanifest in 1915 een dapper initiatief

door Bram Grandia

Honderd jaar geleden, in september 1915, in het tweede jaar van de Eerste Wereldoorlog, verschijnt deze tekst in Nederland:

Waarde Medeburgers!

Wij allen, wier namen staan onder deze verklaring, richten ons tot het Nederlandsche volk om te getuigen tegen den geest van oorlog en militarisme, die al meer en meer daarover vaardig wordt.

Wij verklaren hier openlijk dat wij ons met onze gansche ziel keeren tegen alles wat tot het militarisme behoort, ook in den vorm van een dusgenaamd volksleger.

Voorzoovel en wij ooit tot gewapende landsverdediging verplicht gerekend zouden worden, hopen wij de kracht te bezitten om alle persoonlijke rechtstreeksche deelname te weigeren, de kracht om liever gevangenisstraf te ondergaan, ja zelfs gefusileerd te worden, dan ontrouw te plegen aan ons geweten, onze overtuiging, of wat wij de hoogste wetten van algemeene menselijkheid achten.

Voorzoovel en wij – hetzij mannen, hetzij vrouwen – om onderscheidene redenen nimmer in de termen van militieplicht zouden vallen, schenken wij toch door deze onderteekening onzen zedelijken steun aan hen, die op bovengenoemde grond elke persoonlijke geweldsdaad in dienst van het militarisme weigeren, terwijl wij zouden wenschen, ten volle in hunne aansprakelijkheid te mogen en te kunnen deelen.

Immers wij beschouwen dienstweigering als één der middelen, welke samenwerking het militarisme zal vernietigen, waarbij de persoonlijke dienstweigering groote, zedelijke waarde heeft, mede om tot massale dienstweigering te geraken.

De ondertekenaars verklaren dat ze dienst zullen weigeren op het moment dat ze onder de wapenen worden geroepen. Ze doen dat ruim een jaar na het besluit van de Nederlandse regering om de krijgsmacht te mobiliseren in verband met de grote oorlogsdreiging. De SDAP – hoe kritisch ook ten aanzien van de krijgsmacht – onder leiding van Troelstra ondersteunt de mobilisatie. Dat roept reactie op van radicale socialisten, anarchisten, waaronder een aanzienlijk aantal predikanten. Een van hen, de Friese predikant *Leendert de Baan* uit Oenkerk is geschokt door de oproep van de regering tot een volledige mobilisatie. Een groep van 22 invloedrijke Nederlanders uit liberale en christelijke hoek pleit voor de invoering van een algemene dienstplicht. Ze doen dat in het zogehe-

ten 'adres van Aalst' dat op 16 mei 1915 aan de Tweede Kamer wordt aangeboden. Ds. De Baan (s)preekt tegen het militarisme in 1915 en zijn opvattingen legt hij neer de in de brochure 'God en oorlog' (september 2015). Op 28 mei (12 dagen na het 'adres van Aalst' schrijft De Baan een brief aan de bekende Tolstojaanse antimilitarist ds. Louis Bähler: "Kan er niet een soort manifest opge-

steld worden, door zoveel mogelijk lui ondertekend, dat daarna op grote schaal verspreid wordt... En dan: is U niet de aangewezen persoon om deze zaak aan te vatten?'. Bähler plaatst in 5 kranten een advertentie met de oproep aan "alle geestelijke en maatschappelijke voorgangers om tegenover de nationalistische heldhaftigheid der weerbaarheid het standpunt in te nemen van de Christelijke heldhaftigheid der weerloosheid."

Veel predikanten reageren positief. De Baan wil een breder initiatief. Het gaat hem niet alleen om hen die principieel geweldloos zijn, maar ook om hen die niet voor een absolute weerloosheid, maar wel voor dienstweigering zijn. De Baan wil een bijeenkomst met vertegenwoordigers uit verschillende groepen om samen met hen een gemeenschappelijke tekst op te stellen. De Baan wil *Bart de Ligt* uit de Bond van christen-socialisten bij het initiatief betrekken. Bart de Ligt, predikant te Nuenen, heeft in een preek de militaristische staat aangevalen. Dat leidt tot verbanning door het militair gezag uit de zuidelijke Nederlanden. Bähler laat zich door De Baan overtuigen.

Op 2 september 2015 wordt in Utrecht de definitieve tekst opgesteld. De Baan is er bij

aanwezig evenals Henriette Roland Holst en de schrijfster Anke van der Vlies(Enka). Een prachtig voorbeeld van een gemeenschappelijk initiatief. 178 mensen ondertekenen het manifest dat medio september verschijnt (de tweede oplage heeft 329 namen, de derde 529). De reactie is enorm. De Nederlandse regering reageert furieus. De mobilisatie moet duidelijk maken dat Nederland koste wat het kost zijn neutraliteit wil verdedigen. Dienstweigering past niet in dat beeld. Het verstoort het beeld van de nationale eenheid. De regering dreigt ambtenaren en onderwijzers die ondertekend hebben met ontslag. Ze roept wethouders van onderwijs en besturen van bijzondere scholen op om ondertekenaars die hun handtekening niet terug willen trekken te ontslaan. Dat gebeurt met een aantal. Op 18 december 1915 verschijnt de vierde oplage van het manifest met 577 namen. 183 door de overheid bedreigde ondertekenaars hebben hun handtekening ingetrokken. Dat wordt vermeld bij de vierde oplage. Ds. de Baan en andere initiatiefnemers worden strafrechtelijk vervolgd wegens opruiing. Over deze processen een volgende keer. Al die processen leiden tot een toename van het aantal handtekeningen en het aantal dienstweigeraars. Waar actie gevoerd wordt, groeit de vredesbeweging.

Ik heb dankbaar gebruik gemaakt van het artikel van Kees Bangma "Wie naar het zwaard grijpt, zal door het zwaard vergaan". De Friese predikant Leendert de Baan, regisseur van het dienstweigeringmanifest. Als pdf te downloaden op internet. Zie daarnaast het prachtige boek "Nieuwe Geschiedenis – het antimilitarisme van de daad in Nederland" door J. Giesen (met een inleiding van Bart de Ligt).

Portretfoto van Ds. Leendert de Baan en tezamen met zijn echtgenote Johanna van der Wielen (archief-fotomontage).

Ingebakken racisme

door Benjamin Baars

'Find situations you don't feel comfortable in.' Dat zijn de woorden die in mijn hoofd zijn blijven hangen na een gezellige maar indringende avond met Nyle Fort (24) student theologie en actief in de *Black Lives Matter*-beweging in de Verenigde Staten. Hij begint met te vertellen dat hij wel nerveus is maar al snel staat hij gepassioneerd te vertellen over zijn leven en de strijd die hij voert. Het is een bijzonder en vooral erg persoonlijk verhaal. Hij vertelt over de moeilijkheden die hij heeft. Zijn twijfels, zijn angsten en de woede.

Ongeveer een jaar geleden ontmoette ik enkele geestverwanten. We hadden genoeg van eindeloos nadenken en we wilden onze energie gebruiken om bij te dragen aan vrede in de Nederlandse samenleving. We voelden dat de samenleving door toenevende gettovorming fysiek, maar vooral ook mentaal aan het splijten is. Er is toenevend onbegrip en angst tussen groepen, veel zogenaamd 'allochtone' jongeren kunnen geen plek vinden in onze samenleving, ze voelen zich niet thuis en voelen angst en haat van de Nederlanders. We besloten met het project 'Show your struggle' ons op deze twee groepen te richten.

Aan de ene kant willen we jongeren op ROC's in Amsterdam, die het gevoel hebben dat ze niet gewaardeerd worden en uitgekotst worden door de samenleving, de kracht en kennis geven zodat ze zichzelf kunnen ontdekken en een plek kunnen vinden in de samenleving. Aan de ande-

re kant willen we een bijdrage leveren aan het proces van bewustwording dat racisme diepgeworteld is in de Nederlandse samenleving en splijting veroorzaakt.

Nyle vertelt hoe hij worstelt met zijn identiteit. Over de zoektocht naar zichzelf toen zijn ouders uit elkaar gingen. Over de angst die hij voelt als hij naar buiten gaat, de vernedering als hij weer staande wordt gehouden door de politie en de woede als er weer een zwarte jongen is neergeschoten door de politie. Nyle worstelt elke dag weer met woede en frustratie. Zijn persoonlijke verhaal maakt indruk op het publiek. Vanuit het publiek worden verhalen gedeeld over racisme in Nederland en er ontstaat discussie.

In een jaar tijd heb ik zelf veel geleerd over racisme. Ik zag racisme op individueel niveau maar ik was me nooit bewust van het structurele en institutionele racisme in Nederland. Ik zag mezelf als een sociale, tolerante, progressieve jongen die het beste voorhad met iedereen. Toch snapte ik niet dat mensen zich zo druk konden maken over bijvoorbeeld Zwarte Piet. Ga je inzetten voor iets belangrijks dacht ik. In Nederland groei je op met een westers denkkader. De gouden eeuw was een glorieus tijd en Columbus was een held. Kritische reflectie over slavernij, kolonialisme en imperialisme is nauwelijks

aanwezig. Een bezoek aan Palestina en mensen zoals Nyle lieten me buiten dat eurocentrisch kader denken. Ik begon dingen te zien die ik eerder niet zag. Het viel me ineens op hoe de media bewust of onbewust vaak een vertekend beeld geven. Het is moeilijk om als vis het water te zien waar je in zwemt en zo werkt het ook met de ideologie in een samenleving.

Vaak zijn intenties van mensen goed maar onbewust gaan ze de fout in. Zo wordt er aan een donkere vriendin van mij vaak verteld dat ze erg goed Nederlands spreekt of er wordt gevraagd waar ze 'echt' vandaan komt. Wanneer gaan we beseffen dat Aisha een Nederlander is, met een Nederlandse naam? Waarom moeten moslims zich uitspreken tegen IS? Je bent blijkbaar bij voorbaat schuldig als moslim. We behandelen mensen die niks met IS te maken hebben als potentiële terroristen, als vijfde colonne die we niet helemaal kunnen vertrouwen. Racisme zit diepgeworteld in de Nederlandse samenleving. Niet enkel Wilders en zijn aanhang zijn racistisch. Wilders zegt tenminste eerlijk dat hij allochtonen geen echte Nederlanders vindt. Een groot probleem ligt bij tolerante mensen. Wij hebben de ander hoogstens getolereerd maar niet geaccepteerd. Tolerantie staat haaks op gelijkheid. Zihni Özdil verwoordde het

mooi in een interview met Vrij Nederland: "Ik wil niet getolereerd worden in eigen land, ik wil gelijkheid. Tolereren werkt segregatie in de hand. Niet omdat progressief Nederland slechte intenties heeft, maar omdat nu eenmaal in onze cultuur zit gebakken dat allochtonen in een hokje moeten passen omdat ze anders zouden zijn. Bij links is dat het leuke zwartje of de nobele wilde. Bij rechts is dat de bedreiging. In essentie hetzelfde: de ander blijft de ander en zal niet gelijk zijn aan ons, echte Nederlanders."

We vinden mensen goed geïntegreerd als mensen een goede opleiding, een baan hebben en niet crimineel zijn. Is Willem Holleeder dan geen Nederlander? De Randstad zit vol met werkloze bouwvakkers en vrachtwagenchauffeurs: zijn deze mensen niet geïntegreerd? We moeten kritisch naar onszelf kijken want ondanks onze goede bedoelingen zijn er mensen in onze samenleving die zich elke dag weer buitengesloten voelen. We voelen ons goed door af te geven op Wilders maar we moeten onder ogen zien dat racisme *mainstream* is in Nederland. Het is niet altijd makkelijk om kritisch naar jezelf te kijken. Het vergt moed je eigen racistische gevoelens onder ogen te zien maar dit is essentieel als we iedereen een plekje willen geven in onze samenleving.

Colofon

Vredesspiraal is het kwartaalblad van de Vereniging Kerk en Vrede.

Redactie

Mark Akkerman, Benjamin Baars, Jan Anne Bos, Héleen Broekema, Arie de Bruijn, Rob van Essen, Lambert van Gelder (eindred.), Leen van den Herik, Yosé Höhne-Sparborth.

Kerk en Vrede

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die

binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid. Het alom heersende geloof in geweld – ook binnen de kerken nog niet overwonnen – moet weerlegd en ontzenuwd worden. Elke poging tot (christelijke) rechtvaardiging van militair geweld en van voorbereiding daartoe verhindert de dienst der verzoening waartoe kerken en christenen geroepen zijn.

Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of dona-

teur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een abonnement op Vredesspiraal en een aantal keren per jaar een ledenbrief. Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. IBAN: NL74 INGB 0000 4353 82

Lezersbrieven

Lezers kunnen altijd reageren via onderstaande adressen. De redactie rekent op bijdragen van ca. 350 woorden.

In voorkomende gevallen behoudt de redactie zich het recht voor om bijdragen eventueel in te korten.

Adres

Kerk en Vrede Vredesspiraal
Postbus 1528
3500 BM Utrecht
tel. 030-2316666
info@kerkenvrede.nl of
a.debruijn@kerkenvrede.nl
www.kerkenvrede.nl
facebook.com/kerkenvrede
twitter.com/kerkenvrede

Layout
terp10.nl

Druk

Narratio, Gorinchem

ISSN-nr. 1574-2725

Het is onze plicht het Grote Verhaal te

door Dick Boer

In zijn grootse boek 'Deze wereld anders' valt Ton Veerkamp met de deur in huis: het Grote Verhaal handelt over niet minder dan 'het politieke ontwerp van het joodse volk voor een maatschappij waarin niemand slaaf en niemand heer moest zijn', de harde (of juist: zachtmoedige) kern van de Tora. Radicaler kun je je het perspectief van een toekomstige maatschappij niet voorstellen: *niemand slaaf en dus niemand heer*. Kan dat überhaupt?

Veerkamp's 'politieke geschiedenis van het Grote verhaal' is ontvullend. In deze radicaliteit is het Grote Verhaal hoofdzakelijk utopie gebleken. Het werd geformuleerd in de tijd van de Babylonische ballingschap, van de ervaring van een wereld zonder uitzicht. Nu leven ook wij in een tijd waarin *failed states* en de ellende die die aanrichten tot de alledaagse realiteit behoren, maar dat onderstreept eerder dat het visioen van zo'n maatschappij zonder heerschappij niet van deze wereld is.

Veerkamp weet ook maar van één historisch moment, waarop dat visioen werkelijk 'reëel mogelijk' was: in de Torarepubliek ten tijde van Ezra en Nehemia. De Perzische koning Kyros laat de gedeporteerde lokale Judese elite terug gaan naar eigen land om daar voor orde en rust te zorgen. Hij beseft dat de eigen elite dat beter kan dan een van buiten geïmporteerde. Wat de koning niet voorzag was, dat Nehemia zijn kans greep 'een republiek met de Tora als grondwet' te stichten. De Torarepubliek redde het desondanks niet. In de tijd van het Hellenisme, toen voor het eerst in de geschiedenis het geld regeerde, bleef het project alleen nog denkbaar door het in de hemel te projecteren.

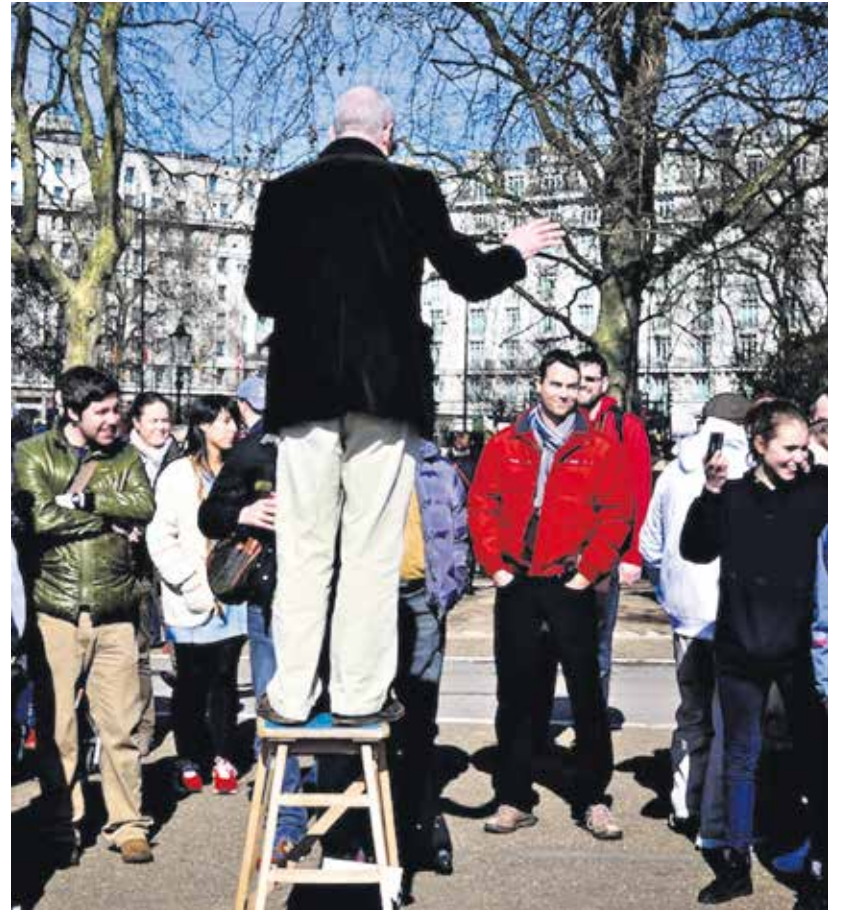
Messiaans project

De politieke geschiedenis van het Grote verhaal van de Bijbel is die van nederlagen met af en toe een nieuwe kans. Zo'n nieuwe kans bood

de messiaanse gemeente die zich liet inspireren door het leven van Jezus van Nazaret. De strateeg van dit messianisme, de apostel Paulus, zag in deze gemeenschap, waarin joden en 'heidene' (*gojim*, de 'volkeren') gelijkberechtigd samenleefden, om zo te demonstreren dat een andere wereld mogelijk was, een alternatief voor een joodse opstand die alleen maar kon uitlopen op een verschrikkelijke nederlaag, zoals de twee 'joodse oorlogen' (66-70 en 132-135) bewezen.

Maar de verovering en verwoesting van Jeruzalem in het jaar 70 door de Romeinen maakte duidelijk hoe precair ook dit messiaanse project was. De evangeliën vormen op deze catastrofe het literaire antwoord: "ze wilden alle vier duidelijk maken dat de nederlaag van de messias en het Judese volk niet het laatste woord is. Daarom laten ze de opstanding horen als slotakkoord, geen triomfaal slotakkoord, maar toch als zege". De apostolische geschriften eindigen met de 'grande finale' van het boek Openbaring: "de zege van Israël op de Romeinse wereldorde". Een zege die universeel en definitief is. Eind goed, al goed?

Veerkamp's politieke geschiedenis van het Grote Verhaal eindigt echter niet met deze 'grande finale' maar met het christendom als "de transformatie van het Grote Verhaal". Want: "er kwam geen nieuw Jeruzalem uit de hemel, maar een nieuw Jeruzalem bij de gratie van Rome en zijn keizer Hadrianus, Aelia Capitolana, het absolute tegendeel van het Jeruzalem waarop Openbaring hoopte." Wat wel gebeurde was dat het project van de Tora in zijn messiaanse gestalte voor het eerst in de geschiedenis een macht werd waar de heersende orde niet meer aan voorbij kon. Maar het resultaat is niet de grote omkeer,

maar de 'promotie' van de messiaanse gemeente tot het ideologische staatsapparaat van het Romeinse imperium. De christelijke kerk (ver)werd tot steunpilaaar van de 'bovenbouw': zij leerde de mensen voortaan mores, leerde hen zich te gedragen in de zin van de machten boven hen gesteld. Wel bewaarde zij het Grote Verhaal – de poging van Marcion TeNaCH (Tora / Profeten / Geschriften) uit de canon te schrappen werd tot ketterij verklaard – maar je zal de christenen de kost geven die het desondanks met een Nieuw Testament plus de Psalmen doen. Tot de transformatie van het Grote Verhaal behoorde ook dat het christendom zich tegenover het jodendom positioneerde, ook al werden de grote christologische dogma's zó geformuleerd dat de verbinding van de Christus van de kerk met TeNaCH bewaard kon blijven. Maar, zegt Veerkamp daarbij: zo heeft de kerk deze dogma's niet gelezen; integendeel: de kerk las haar leer in de geest van de heersende ideologie: een Heer-God met een Zoon die ver boven de massa's uit troonde.

De conclusie moet dan ook zijn: 'de basisstructuur van het christendom was in de regel niet *weigerend*, maar *aanvaardend*.' De transformatie van het Grote Verhaal is dus: opgaan in een wereldreligie waar gestreden wordt om de vraag wát het christendom eigenlijk is: de aanvaarding van de heersende orde of de weigering die orde te accepteren. Wij van *Kerk en Vrede* staan dan (natuurlijk?) aan de kant van de weigering. En hopen dat ooit die weigering het winnen zal, dat er een wereld komt van vrede in gerechtigheid, een wereld die de trekken heeft van een Torarepubliek.

De grote depressie?

De balans die Veerkamp opmaakt is deprimerender. Veerkamp behoort tot de generatie die hoopte dat het Grote Verhaal van de bijbel in onze tijd tot op grote hoogte zijn verwerkelijking zou vinden in de twee Grote Verhalen van de moderne tijd: het burgerlijke verhaal van emancipatie en het verhaal van de arbeidersbeweging over menselijke solidariteit. Maar die hoop is de bodem ingeslagen: "Alle verhalen

vertellen in de woestijn van de politiek

zijn vergaan." Deze absolute uitspraak klinkt als een uiting van diep fatalisme. Een fatalisme dat al te beluisteren valt in de opbouw van zijn boek, uitlopend op het christendom dat het Grote Verhaal van de bijbel bewaard heeft maar zó dat de radicaliteit ervan goeddeels verloren ging. Veerkamp suggereert dat dat eenvoudig het lot is van bevrijdingsverhalen. Zij halen het op de duur alleen maar door te veranderen in een verhaal dat de bevrijding in een hiernamaals projecteert en voor het leven op aarde niet meer verlangt dan dat men berust omdat er niets anders opzit.

Heel duidelijk wordt dit fatalisme in wat Veerkamp zegt over de zogenaamde 'Constantijnse zondeval', de knieval van de kerk voor de in keizer Constantijn belichaamde macht van het Romeinse Imperium, het begin van de lange geschiedenis van de alliantie van Troon en Altaar. De grote voorman van *Kerk en Vrede*, Heering, schreef zijn 'Zondeval van het christendom' om daarmee christenen tot bekering te roepen, de weg terug te vinden naar het oorspronkelijk christendom dat nog niet met de macht pakte. Voor Veerkamp is die 'zondeval' het resultaat van een ontwikkeling die onvermijdelijk was: "Omdat de christenen geen strategie voor radicale wereldverandering konden zien, moest het wel tot afzwakking komen." Die 'Constantijnse zondeval' van het christendom was dan ook geen zondeval (dat is "een morele misvatting") omdat "beide hoofdrolspelers, staat en kerk, geen enkele vrijheid hadden om anders te beslissen".

En moeten wij, als wij eerlijk zijn, Veerkamp geen gelijk geven? Levert de geschiedenis tot nu toe niet het overtuigende bewijs dat de ups altijd weer werden

gevolgd door de (inderdaad onvermijdelijke) downs? Zijn wij die dat niet waar willen hebben niet gedoemd een minieme minderheid te blijven, roependen in de woestijn? Rest ons meer dan met de moed der wanhoop te bidden: "uw naam worde geheiligd, uw koninkrijk kome, uw wil geschiede, zoals in de hemel zo ook op de aarde"?

Het verhaal blijft

Maar is dit het laatste woord dat er over het Grote Verhaal te zeggen valt? Veerkamp kan het zelf niet geloven: "Het verhaal blijft" en daarmee ook "het verlangen naar vrijheid en gelijkheid". En kort voor zijn fatale conclusie dat alle verhalen vergaan zijn, heeft hij het over de mens die lang geloofd heeft dat het met de wereld goed zou komen, maar dan moest ervaren "dat uitstel tot afstel leidt, van het *niet hier en niet nu* naar het *nergens en nooit*". En hij schrijft: (die mens) "heeft het vermogen om te vertellen *vrijwel* geheel verloren." Je zou verwachten: geheel (álle verhalen zijn vergaan). Maar er staat: "vrijwel geheel"! Op het nippertje biedt het boek van Veerkamp de opening naar een niet-fatale afloop. Met dit "vrijwel geheel" is, denk ik, wat Veerkamp betreft, alles gezegd wat er aan het eind van de politieke geschiedenis van het Grote Verhaal nog te zeggen valt. De vraag is nu wat ons na lezing van 'Deze wereld anders' te *doen* staat.

Ik lees het "vrijwel" als een dringende aansporing aan ons om alles in het werk te stellen dat uit dat "vrijwel" niet toch nog een "geheel" wordt. Van ons hangt het af of het Grote Verhaal niet geheel verloren gaat in een wereld waarin maar één wet geldt: onderwerpt u aan de logica van het kapitaal. Wij mogen ons niet troosten met de gedachte dat het met de macht van het kapitaal

wel meevalt. Het ontbreekt weliswaar niet aan tegenbewegingen, maar voorlopig kunnen die niet meer dan proberen een gaatje in de financiële markt te slaan. En of dat lukt, is de vraag. Wij in elk geval willen de herinnering levend houden aan een politiek project dat de grenzen van alle bestaande orden tot nu toe overschrijdt: "een maatschappij waarin niemand slaaf en niemand heer zal zijn".

De transformatie van het Grote Verhaal is dus: opgaan in een wereldreligie waar gestreden wordt om de vraag wát het christendom eigenlijk is: de aanvaarding van de heersende orde of de weigering die orde te accepteren. Wij van *Kerk en Vrede* staan dan (natuurlijk?) aan de kant van de weigering. En hopen dat ooit die weigering het winnen zal en er een wereld komt van vrede in gerechtigheid.

Retoriek

Veerkamps boek herinnert ons aan de verwachting die mensen hadden van een andere dan de bestaande, verkeerde wereld. De Tora-republiek heeft het niet gered, de joodse oorlogen eindigden met een bloedige nederlaag. Het messianisme gaat ten onder in de heersende Romeinse wereldorde en weet zich alleen te redden door een vergaande aanpassing: het christendom. En wij weten intussen dat het met de 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' en 'de klasseloze maatschappij' niet anders is gegaan. Een realistische kijk op de geschiedenis leert ons dat ons waarschijnlijk nog vele nederlagen te wachten staan. Veerkamp bespaart ons de depressie niet, zijn boek voorkomt dat wij de werkelijkheid verdringen en ons Grote Verhaal verwordt tot ongeloofwaardige reto-

riek. Wat hij biedt is: 'Trauerarbeit': de rouw om het verlies moet worden *verwerkt* zodat wij ermee kunnen leven. Leven! Dat is: het verlies nemen en verder gaan, niet in jezelf gekeerd blijven maar met anderen samen zoeken naar wegen die wel begaanbaar zijn.

Maar ook dat laatste klinkt alweer als het slot van een mooie preek. Ton Veerkamp zelf wees eens op de wijze waarop de NAAM op de depressie van zijn profeet reageert. Elia vlucht, door koningin Izebel ten dode toe vervolgd en, naar hij denkt, door iedereen in de steek gelaten, volstrekt gedeprimeerd de woestijn in, om daar te sterven. De NAAM roept hem tot de orde: "ga heen, keer terug, naar de woestijn van Damascus" (2 Kon. 19: 15). Terug naar de wereld waarin bevrijding de uitzondering, onderdrukking de regel is. De toon is hard: niets van uittocht uit de slaavernij maar: terug in de verkeerde wereld van alledag. Veerkamp vertaalde dat bevel toen zo: terug in de woestijn van de politiek! Daar en nergens anders hebben wij onze weg te vinden. En er is geen garantie dat wij een uitweg zullen vinden. Wij hebben ook dan eenvoudig onze plicht te doen: het Grote Verhaal te vertellen, uit te leggen, door het met de wereld in verband te brengen (wat kennis van die wereld veronderstelt: de *politieke* geschiedenis van het Grote Verhaal!) en in die wereld in te brengen. Al is het maar als roepende in woestijn.

Dr. Dick Boer (1939) is predikant en doceerde tot aan zijn pensionering aan de Universiteit van Amsterdam de geschiedenis van de theologie in de 19de en 20ste eeuw. Ton Veerkamp: *Deze wereld anders. Politieke geschiedenis van het Grote Verhaal*, Skandalon – De Nieuwe Liefde, Vught 2014.

Praten met terroristen

door Greetje Witte-Rang

Met geduld en politiek leiderschap is geen enkel conflict is onoplosbaar. Dat beweert de Engelsman Jonathan Powell, die hiermee tientallen jaren ervaring heeft opgedaan. Uiteindelijk blijkt dat overheden, die zeggen nooit met terroristen te zullen onderhandelen, dat uiteindelijk toch doen. Waarom dan niet meteen?

Zijn ervaringen beschrijft Powell in zijn boek *Talking to terrorists. How to end armed conflict*, waarvan de hoofdstuktitels de lijn aangeven: 'Waarom we moeten praten met terroristen', 'Contact leggen met de vijand', 'Een kanaal opzetten', 'Hoe overheden zich inlaten met terroristen', 'De kunst van het onderhandelen', 'Waarom slagen sommige onderhandelingen en mislukken andere?' Teveel om hier allemaal te behandelen. Hieronder enkele ervaringen die relevant lijken waar het gaat om terroristen als IS, die Powell overigens alleen in zijn laatste hoofdstuk noemt.

Een hand geven

Powell bekent dat hij weigerde om Adams en McGinness bij het begin van de onderhandelingen in Noord-Ierland een hand te geven. Later betreurde hij dat, toen hij merkte dat het de basis kon leggen voor onderhandelingen. Natuurlijk zijn er talloze redenen te bedenken om níet met terroristen te praten. Powell weerlegt ze, maar wil het morele weerstand ertegen niet van tafel vegen, want het is inderdaad moreel gezien gevaarlijk om te spreken met mensen met bloed aan hun handen. Maar, zegt hij, niet het praten met terroristen is het probleem, maar het toegeven aan terroristen. Dat is niet hetzelfde. Niet de reis van Chamberlain naar Hitler in 1938 was verkeerd, maar de gedachte dat Hitler afgekocht kon worden.

Het is niet juist om alle terroristen te beschouwen als psychopaten: het zijn men-

sen die op een rationele manier hun doelen nastreven, en dus moet je ze leren kennen, door inzicht en gesprek. Het staat stoer of moreel hoogstaand om onderhandelingen af te wijzen, maar als dat de strijd alleen maar verlengt, betalen anderen daarvoor met hun leven. Militaire druk en het werk van inlichtingendiensten horen er voor hem overigens wél bij. Maar ook citeert hij een reeks deskundigen die duidelijk stellen dat je het van terroristen niet wint met geweld. Los je het onderliggende probleem niet op, dan duikt het geweld weer op.

Bemiddelaars

Aan de hand van veel voorbeelden spreekt Powell over de belangrijke rol van de 'derde partij', die conflictpartijen bij elkaar brengt en bemiddelt zoals NGO's, kerken en aan de kerken gelieerde instellingen. Bijvoorbeeld Sant' Egidio dat indertijd succesvol onderhandelde in Mozambique. Spierballen werken daarbij niet, de zwakte van de organisatie was vaak de sleutel voor het succes.

Bemiddelen is complex. Martti Ahtisaari, Finse oud-diplomaat, oud-president en ervaren onderhandelaar, spreekt over een combinatie van functies, waaronder: stuurman, vroedvrouw en leraar. De mediator moet geen groot ego hebben, niet passief zijn, eerder proactief en ambitieus. Aangeboren eigenschappen zoals doortastendheid, flexibiliteit, tolerantie, psychologisch inzicht en een snelle intelligentie moeten gecombineerd worden met (te verwerven) kennis op velerlei gebied. Bovenal moet een bemiddelaar geduld kunnen betrachten om stapsgewijs te werken aan een duidelijk doel. Sommige onderhandelingen slagen, andere niet. Er zijn manieren waarop overheden onderhandelingen kracht bij

kunnen zetten. Dan kan met militair geweld, maar dat werkt vaak niet (op de bedoelde manier). Landen die eerder toevluchtsoord of leverancier van strijders waren, kan gevraagd worden druk uit te oefenen, net als gemeenschappen die de terroristen steunen, maar tegelijk lijden onder de strijd. Soms kan het nodig zijn de andere partij een worst voor te houden in de vorm van amnestie of het bieden van een toekomstperspectief.

Jonathan Powell

Wanneer ondanks onderhandelingen toch weer geweld gebruikt wordt, is de reactie daarop erg belangrijk. Het is begrijpelijk dat de roep klinkt om dan de onderhandelingen af te breken, maar dat kan overstandig zijn omdat dat hardliners de kans geeft het vredesoverleg te laten mislukken. Een goede reactie van de onderhandelingspartners op het geweld kan het vredesproces versnellen. Daarom moet tevoren het grote publiek gewaarschuwd worden dat er pogingen gedaan zullen worden het proces met geweld te verstoren: zo'n waarschuwing ondermijnt de geloofwaardigheid van de groepen die daartoe overgaan.

Een overeenkomst

Het tekenen van een overeenkomst creëert niet direct vertrouwen, maar is slechts

het startpunt van een lang proces naar een vreedzame samenleving. Leger en politie zullen hervormd moeten worden, zodanig dat de gemeenschappen die voorheen de gewapende groep steunden ze vertrouwen. In de eerste tijd moeten commandostructuren in tact blijven om de implementatie van overeenkomsten te garanderen en om te voorkomen dat er een veiligheidsvacuüm ontstaat en nieuwe strijdgroepen ontstaan.

De ervaring leert dat in veel landen waar een overeenkomst wordt bereikt, de misdaad toeneemt. Armoede is daarvan een belangrijke oorzaak. Armen die strijder worden, hebben ervaren dat hun geweer hun toegang verschaft tot voedsel en goederen. Dus moeten na beëindiging van een conflict integratieprojecten worden opgezet voor terugkeer van strijders in de samenleving. Ontwikkelingssamenwerking kan daaraan bijdragen.

Parallellen

Tot slot spreekt Powell ook over Taliban, Hamas en al-Qaeda en over de bezwaren tegen onderhandelen met deze groepen. De manier waarop al-Qaeda optreedt is nieuw en het aantal slachtoffers dat het maakt, ook. Maar die verandering is louter kwantatief. Religieuze inspiratie zou de groepen niet vatbaar maken voor onderhandelen.

Religieuze inspiratie zien we ook bij andere conflicten, stelt Powell, en waarom zou dat anders zijn dan andere vormen van inspiratie? Bovendien is er al succesvol onderhandeld met moslimgroepen. Het zou gaan om een apocalyptisch soort terrorisme, zonder rationeel doel. Powell bestrijdt dat: ook dit geweld dient een doel, en hij wijst erop dat dit ook gezegd werd van andere groepen met wie men uiteindelijk toch ging onderhandelen. Deze nieu-

De wijze woorden en het groot vertoon

door Arie de Bruijn

In het Liedboek is lied 1001 ingedeeld bij Samenleven, Gerechtigheid. In het Verzameld Liedboek deelt Huub Oosterhuis het in bij Wees hier aanwezig, gezangen voor de dienst van het Woord. Was Oosterhuis in het liedboek 1973 met 15 liederen vertegenwoordigd, in het liedboek 2013 zijn dat er ruim honderd.

Bij lied 1001 geeft hij als Schrift-verwijzing: *Ik zal de wijsheid van de wijzen vernietigen, het verstand van de verstandigen zal ik tenietdoen... Heeft God de wijsheid van de wereld niet in dwaasheid veranderd?* (1 Korintiërs 1:19).

Couplet 1 zegt het zo:
*De wijze woorden en het groot vertoon,
de goede sier van goede werken,
de ijdelheden op hun pauwentroon,
de luchtkastelen van de sterken:
al wat hoog staat aangeschreven
zal Gods woord niet overleven;
Hij wiens kracht in zwakheid woont
beschaamt de ogen van de sterken.*

De 'troon' is hier zelfs een pauwentroon. De Pauwentroon is een met bladgoud en tienduizenden (26.733) edelstenen bezette troon, die vroeger werd gebruikt door de Perzische sjahs en die tegenwoordig wordt tentoongesteld in het Golestanpaleis in Teheran (Iran). Dan couplet 2:

*Zijn woord wil deze wereld omgekeerd:
dat lachen zullen wij die wenen,
dat wonen zal wie hier geen woonplaats
heeft,
dat dorst en honger zijn geleden.
Die onvruchtbaar bleef, zal vruchtbaar
zijn;
die geen vader was, zal vader zijn;
mensen zullen and're mensen zijn,
de bierkaai wordt een stad van vrede.*

En wat te denken van de slotzin: *De bierkaai wordt een stad van vrede?!* Een speelse omkering van 'Vechten tegen de bierkaai'. Deze uitdrukking is ontstaan in Amsterdam. De bewoners van de Bierkade (een deel van de Oudezijds Voorburgwal, gelegen bij de Oude Kerk) stonden bekend als echte vechtersbazen.

Zo vlecht Oosterhuis bijbelse en volkstaal door elkaar. In couplet 1 wordt de macht die zich breed maakt,

ontmaskerd door de Schrift, couplet 2 zet de wereld Schriftuurlijk op z'n kop en couplet 3 roept op aan deze droom vast te houden: *Wie denken durft dat deze droom het houdt, ...die zal zijn ogen niet geloven.*

De melodie van lied 1001 is door Bernard Huijbers oorspronkelijk geschreven bij de tekst 'Zo spreekt de Heer die ons geschapen heeft' (lied 537, eveneens van Huub Oosterhuis). De melodie is hier dus een leenmelodie of contrafact: een hergebruikte melodie bij een nieuwe tekst.

In de jaren zestig en zeventig was Bernard Huijbers (1922-2003) de 'huiscomponist' van de Amsterdamse Studentenekklesia en de vaste dirigent van het koor van de Sint-Dominicusparochie in de hoofdstad.

De samenwerking met Huub Oosterhuis eindigde na twintig jaar in 1979. Het was een eigen liedcultuur vanuit de Basisbeweging. Huijbers slaagde erin ook in de melodie de inhoud hoorbaar te maken. Gedemocratiseerde muziek, die zowel door het koor als door het volk gezongen kan worden. Een duidelijke doorwerking van het Tweede Vaticaans Concilie (1965). De melodieën van Huijbers dragen de tekst vaak in rustige 'romantische' achtsten, waar het gregoriaans nog in doorklinkt. En dat op een zeer karakteristieke, organische manier.

Uit: Liedboek Zingen en bidden in huis en kerk, lied 1001
© 2013 Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied, 's-Gravenhage
© 2013 BV Liedboek, Zoetermeer

we groepen zouden niet uit zijn op invloed of publieke steun, maar op vernietiging van het systeem. Powell stelt hiertegenover dat gewapende groepen altijd beginnen met eisen die door de ander nooit ingewilligd zullen worden; anders was het ook niet nodig geweest naar geweld te grijpen. Met hen praten dwingt ze om na te denken over wat ze werkelijk willen. Er wordt ook gezegd dat al-Qaeda helemaal niet wil onderhandelen. Maar Powell weet dat andere groepen dat eerst óók niet wilden.

Hij citeert een commandant van de westerse troepen in Afghanistan die stelt dat met de Taliban veel eerder in gesprek gegaan had kunnen worden, in 2002 al.

Voorkomen

In de toekomst zullen nieuwe terroristen optreden, met uiteenlopende aanleidingen (toegang tot water bijvoorbeeld). Diffuser en minder voorspelbaar. Nieuwe technologie en de mogelijke toegang (via corrupte overheden) tot massavernietigingsmiddelen zullen terroristische aanvallen ver-

nietigender maken en dat geldt ook voor de reactie van overheden. Maar dat verandert, zegt Powell, het fundamentele punt van mijn boek niet: als er een politieke kwestie ten grondslag ligt aan terrorisme en de terroristen krijgen steun, dan ontkom je er niet aan te onderhandelen.

We moeten meer doen om terrorisme te voorkomen, zoals het werken aan een betere omgang met de islam, waardoor jongeren zich niet meer vernederd voelen. Vrede tussen de Israel en de

Palestijnen is van het allerhoogste belang: het zal de wrok wegnemen die elders tot terrorisme leidt. Tegelijk stelt Powell: geweld zal zich blijven voordoen, daar moeten we op voorbereid zijn. Geen conflict is onoplosbaar, maar we hebben politici nodig die bereid zijn de nodige risico's te nemen en te leren van het verleden.

Jonathan Powell: *Talking to terrorists. How to end armed conflict.* The Bodley Head, London 2014.
Greetje Witte-Rang is secretaris van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*.

Kerk-zijn in oorlog en/of vrede: tussen morele idealen en hedendaags realisme

door Fred van Iersel

De impact van de katholieke sociale leer over oorlog en vrede, zoals die uitdrukking vond in de encycliek *Pacem in Terris* (11 april 1963) en in de pastorale constitutie *Gaudium et Spes* (7 dec. 1965) is niet te onderschatten. De positie, de rol en de bijdragen van Nederlandse katholieken aan cultuur, samenleving en overheid werden diepgaand beïnvloed door het Tweede Vaticaans Concilie, dat een *aggiornamento* – een bij de tijd brengen – van de katholieke kerk beoogde. Ik denk aan de ondersteuning van dienstweigeraars door Pax Christi en door paus Johannes Paulus II, en de steun voor een oecumenische vredesbeweging (IKV) na het Tweede Vaticaans Concilie.

De pauselijke encycliek *Pacem in Terris*, die tijdens het Concilie door de reeds terminaal zieke paus Johannes XXIII werd gepubliceerd, bevatte wezenlijke vernieuwingen in de katholieke vredesmoraal, namelijk:

- de waardigheid van de menselijke persoon en de hierop gebaseerde
- mensenrechten; een universalistische natuurrechtelijke moraal dus;
- het primaat van rechten boven plichten, zij het dat er een balans tussen beide wordt gezocht;
- de gewetensvrijheid van mensen tegenover de staat (een anti-totalitaire positie);
- de erkenning van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging als een vrijheidsrecht;
- het belang van rechtvaardigheid in interstatelijke betrekkingen en in de internationale rechtsorde wordt benadrukt;

Stevige impuls

Pacem in Terris en *Gaudium et Spes* bekritiseerden de wapenwedloop van 'wetenschappelijke' (nucleaire) wapens. *Pacem in Terris* bevat geen doctrinaire herhaling van de rechtvaardige oorlog, maar erkenning van het internationaal recht als kader (art.51, Handvest VN).

Wel worden er contextuele, pastorale uitspraken tegen vormen van oorlogvoering gedaan.

Het Tweede Vaticaans Concilie borduurde hierop voort in de nu exact vijftigjarige pastorale constitutie *Gaudium et Spes*, en in de Verklaringen over de Godsdienstvrijheid (*Dignitatis Humanae*) en de verhouding tot andere godsdiensten (*Nostra Aetate*). De verhouding van de katholieke kerk tot de joden begon wezenlijk te verbeteren. En het Concilie gaf bovendien een stevige impuls aan de christelijke oecumene.

Dit alles werkte in Nederland door. In 1965 bekritiseerde het katholieke Pax Christi de ook katholieke KVP-minister van Defensie, Piet de Jong, om zijn defensiebegroting. Deze politieke discussie tussen katholieken zou in het ontzuilende Nederland niet meer verstommen. Ze betrof niet alleen de hoogte van de defensie-uitgaven en de kernbewapening, maar ook de wettelijke regelingen betreffende de dienstplicht, en niet minder de relatie tussen ontspanning en mensenrechtenbeleid in de verhouding tot het Warschaupact, en ten slotte ook het Midden-Oostenbeleid.

Een voor de plaatsbepaling van de katholieke vredesmoraal belangrijke tekst van het Tweede Vaticaans Concilie over oorlog en vrede is *Gaudium et Spes*, nr. 79, waarvan hier in samenvatting enkele belangrijke passages:

– Nooit gekende barbaarsheid

Ondanks de verschrikkelijke ellende, die de laatste oorlogen over onze wereld hebben gebracht, zowel op stoffelijk als moreel gebied, blijft nog dagelijks de oorlog in een of ander deel van de wereld zijn verwoestingen voortzetten. Ja, door het toepassen van allerlei soort wetenschappelijke wapenen in de oorlog dreigt het wrede karakter van de oorlog de strijdende partijen te voeren tot een tevoren nooit gekende barbaarsheid. Ten gevolge van de ingewikkelde actuele situatie en de verwarde internationale betrekkingen is het mogelijk, dat door nieuwe verraderlijke en vernietigende methoden een verkapte oorlog eindeloos kan voortduren. In talrijke gevallen wordt het aanwenden van terroristische methoden beschouwd als een nieuwe vorm van oorlogvoering.

– Blijvende geldigheid van natuurrecht

Met het oog op deze betreurenswaardige toestand van de mensheid wil het Concilie allereerst nog eens wijzen op de blijvende geldigheid van het natuurrecht van de volkeren en van de universele beginselen. Het geweten zelf van de mensheid verkondigt steeds krachtiger en luider deze beginselen. Handelingen, die opzettelijk daarmee in strijd zijn en ook de bevelen tot zulke handelingen zijn dus misdaden, en de leus "blinde gehoorzaamheid" kan geen excuus zijn voor hen, die deze bevelen opvolgen. Tot deze handelingen behoort op de eerste plaats het min of meer systematisch uitroeien van heel een volk, natie of etnische minderheid. Deze handelingen dient men met alle nadruk als afschuwelijke misdaden te veroordelen, en men kan slechts de grootste lof hebben voor degenen, die de moed opbrengen zich openlijk te verzetten tegen hen, die zulke bevelen geven.

– Eerbiediging van verdragen

Op het gebied van oorlogvoering bestaan er verschillende internationale

“De optimist heeft altijd gelijk”

Het titelcitaat staat te lezen op de sticker die cartoonist Len Munnik plakte achterop het schilderij, dat sinds 28 mei het nieuwe kantoor siert van *Kerk en Vrede* aan de Utrechtse Haydnlaan 2a. Een cartoon die hij uitwerkte in een kleurrijk schilderij van een vierkante meter! Een blikvanger geheel in stijl, passend bij *Kerk en Vrede*, waarmee hij verbonden is als gewaardeerd cartoonist, maar ook als lid!

Halfweg mei gingen Jan Anne Bos en ondergetekende naar Len en Anke Munnik in Prinsenbeek om in Len's voorraad tekeningen naar iets te zoeken dat geschikt zou zijn voor de muren in het nieuwe kantoor van *Kerk en Vrede*. Het blijft bijzonder om, na zoveel jaren vertrouwdheid met zijn cartoons, nu

de mens achter de bekende cartoons in levenden lijve te ontmoet te hebben.

Het was een boeiend bezoek. Onze komst was goed voorbereid. Er stonden al enige werken op ons te wachten. En zoals dat gaat: je ziet tussen het gebodene een fraai werk, dat je niet meer loslaat; het werk heeft jou uitgekozen. Ik kende de tekening als cartoon al sinds het begin van mijn carrière in het basisonderwijs. En uitgerekend deze afbeelding siert nu – bijna 40 jaar later - in uitgewerkte vorm het kantoor waar ik nu werkzaam ben. Op een bijzondere manier is voor mij

Len Munnik in zijn atelier met op de achtergrond de twee werken voor *Kerk en Vrede*.

de cirkel rond. Maar vooral is het schilderij een bekroning van het nieuwe onderkomen van *Kerk en Vrede*

in het Protestants Landelijk Dienstencentrum in Utrecht.

Arie de Bruijn

Office Manager *Kerk en Vrede*

Kerk-zijn in oorlog en/of vrede

conventies, door zeer veel volken ondertekend, met het doel om de oorlogshandelingen en de gevolgen daarvan minder onmenselijk te maken, o.a. de conventies, die het lot van gewonde of gevangen genomen militairen regelen en dergelijke verdragen meer. Deze verdragen moeten geëerbiedigd worden. Ja, allen, vooral de regeerders en de deskundigen, zijn verplicht om, waar zij kunnen, te werken aan de vervolmaking ervan, zodat ze beter en doeltreffender kunnen leiden tot het inperken van de onmenselijkheid van de oorlogen. Bovendien lijkt het billijk, dat door wetten op menselijke wijze voorzien wordt in het geval van hen, die om gewetensbezwaren het gebruik van wapens weigeren, mits zij bereid zijn, op een andere manier de mensengemeenschap te dienen.

– **Recht op wettige vredediging**

d. Ongetwijfeld is de oorlog niet uit de menselijke horizon verdwenen. Zolang er echter gevaar dreigt voor oorlog en er geen bevoegd internationaal gezag bestaat, dat over de nodige macht beschikt,

zal men, als alle middelen van vreedzame onderhandelingen zijn uitgeput, aan de regeringen het recht op een wettige verdediging niet kunnen ontzeggen. De staatshoofden en de anderen, die mede verantwoordelijk zijn voor de publieke zaak, hebben dus de plicht, het welzijn van de hun toevertrouwde volken veilig te stellen, en zij moeten een zo ernstige zaak ernstig behandelen. Maar een oorlog voor de rechtvaardige verdediging der volken verschilt hemelsbreed van een oorlog, waardoor men andere naties aan zich wil onderwerpen. En een sterk oorlogspotentieel wettigt nog niet elk gebruik daarvan voor militaire of politieke doeleinden. Ook mene men niet, dat, als eenmaal een oorlog ongelukkigerwijze is uitgebroken, daardoor alles tussen de strijdende partijen geoorloofd zijn.

Laten ook zij, die zich als beroepsmilitair aan de dienst van het vaderland hebben gewijd, zich beschouwen als de dienaars van de veiligheid en de vrijheid van de volken; en door een correcte uitoefening van deze taak dragen zij werkelijk bij tot het behoud van de vrede.

Enorme wending

Gaudium et Spes combineerde morele idealen en pastoraal, historisch realisme. Het wilde vrede stimuleren, maar erkende dus het recht op zelfverdediging van staten, en wel precies binnen de grenzen van het internationaal recht in de vorm van het Handvest van de VN (art. 51). Ook bepleit *Gaudium et Spes* wettelijke erkenning van het recht op weigering van militaire dienstplicht. Dat is een enorme wending na eeuwen van politiek Augustinisme waarbij de militair zijn overheid bij morele twijfel toch diende te volgen. Er kwamen katholieke dienstweigeraars. Disproportionele oorlogvoering tegen steden werd verboden, maar de nucleaire afschrikking werd niet categorisch verworpen.

Er is bovendien, zo stelt de katholieke sociale leer sedert *Pacem in Terris* en het Concilie, een versterking nodig van het functioneren van de VN als internationale autoriteit en van het internationaal recht als kader voor hantering van internationale conflicten. Dit internationaal recht is overigens in de katholieke visie niet absoluut, maar ontleent zijn geldigheid ook aan zijn morele

grondslag in het natuurrecht. Zolang de VN niet in staat is haar gezag uit te oefenen geldt wat de kerk betreft een interim-ethiek wat betreft het natuurrechtelijk recht op zelfverdediging van staten. De rechtvaardige oorlog wordt als doctrine niet besproken, dus noch overgenomen noch afgewezen. Maar de werking ervan wordt binnen art. 51 van het Handvest gesitueerd en dus sterk beperkt. De vraag is of de katholieke kerk inmiddels niet toe is aan een aangescherpte verhouding tussen haar morele idealen en haar realisme over de aanwezigheid van oorlog in de wereldgeschiedenis.

Dr. Fred van Iersel (Geldrop 1954) studeerde theologie in Nijmegen. Hij promoveerde op de dissertatie "Vrede leren in de kerk". Van 1990 tot 1996 was hij werkzaam in de geestelijke verzorging van de krijgsmacht. In 1995 werd hij daarin hoogleraar in Tilburg. In 2002 benoemd tot hoofdaalmoezenier in het justiepastoraat. Sinds 2011 bekleedt hij diverse functies als adviseur op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg.

UW AGENDA

6 december en in 2016: 3 jan., 7 febr., 6 maart, 3 april, 1 mei, 5 juni

Wake Detentiecentrum Zeist
Elke eerste zondag van de maand om 16.30 uur. Richeleweg 13, Soesterberg. Breng bloemen mee! Info: 030 6962283 / 035 6013882 en www.wakezeist.nl.

13 december en in 2016: 10 jan., 14 febr., 13 maart, 10 april, 8 mei, 12 juni

Schipholwakes
Iedere tweede zondag van de maand van 14:00-15:30 uur. In de nieuwe Schipholgevangenis zitten veel mensen die niet in Nederland mogen (ver)blijven, omdat ze niet over voldoende papieren beschikken. Met deze wakes willen we een teken van solidariteit aan de migrantengevangenen geven. Ook willen we duidelijk maken dat wij grote vragen hebben bij het opsluiten van mensen die niets misdaan hebben.
Info: www.schipholwakes.nl.

30 november-11 december
Klimaatconferentie Parijs

In deze dagen vindt in Parijs de 21ste jaarlijkse klimaatconferentie van de Verenigde Naties plaats. Wereldleiders besluiten in Parijs over het klimaatbeleid voor de komende decennia. Daarom trekken dit najaar over de hele wereld mensen naar Parijs om hun stem te laten horen. Ook vanuit de Nederlandse kerken gaan we op weg naar een rechtvaardig klimaatbeleid. Zie www.klimaatloop.nl.

8 december

Rome

Op deze dag begint in de Rooms-Katholieke Kerk het 'Jaar van de Barmhartigheid'. Paus Franciscus spreekt er over in termen van een pelgrimsreis en geeft daarmee impliciet steun aan het thema van de verenigde kerken wereldwijd. Zie verder: www.raadvankerken.nl.

10 december

Dag van de mensenrechten.

28 december

Volkel: Onnozele tocht

Op deze dag wordt in de R.-K. Kerk de moord door de soldaten van Herodes op de onnozele kinderen herdacht. Een mooie dag om ons in te zetten om de snode plannen van de hedendaagse Herodesen te verhinderen: geen nieuwe kernbommen in Brabant! Er wordt een 'Onnozele Tocht' gehouden vanaf het Schakelplein in Volkel (verzamelen vanaf 11:15 uur) naar de vliegbasis (om 12 uur gaan we lopen) voor een kernwapenvrije toekomst: neem oud speelgoed mee om het prikeldraad mee te versieren! Voor alle verdere info: www.noelhuis.nl/no-nukes.

Nog t/m 31 december

Gouda: Zicht op Vrede

Deze tentoonstelling toont de geschiedenis van de internationale vredesbeweging verteld aan de hand van veel foto's en kleurrijke afbeeldingen van kunstuitingen en affiches. Museum voor Vrede en Geweldloosheid, Turfmarkt 30, Gouda. Info: 015-7850137 en www.vredesmuseum.nl.

15 januari 2016

Utrecht: Oecumenelezing

Prof. dr. Christa Anbeek verzorgt de oecumenelezing. Zij is onder meer bekend van het boek "Aan de heidenen overgeleverd – Hoe theologie de 21ste eeuw kan overleven". Aansluitend vindt de nieuwjaarsreceptie plaats, van 15:00-18:00 uur. Plaats: Geertekerk Utrecht. Kosten: 10 euro. Opgave: rvk@raadvankerken.nl.

Collateral Damage

door Bram Grandia

In de nacht van 2 oktober op 3 oktober zijn bij Amerikaanse luchtanvallen op het traumaziekenhuis van *Artsen Zonder Grenzen* 22 mensen gedood onder wie 12 medewerkers van *Artsen Zonder Grenzen* en 10 patiënten. 39 mensen raakten gewond, onder wie 19 hulpverleners van *Artsen Zonder Grenzen*. Op 3 oktober verklaart kolonel Bria Trobus, woordvoeder van de Amerikaanse strijdkrachten in Afghanistan, dat de Amerikaanse luchtmacht het vuur opende op individuen die de Amerikaanse strijdkrachten aanvielen. De aanval, zo zegt hij, kan geresulteerd hebben in 'collateral damage' (bijkomende schade).

Op 4 oktober verklaart dezelfde woordvoerder dat de aanval gericht was tegen terroristen die schoten op Amerikaanse adviseurs van het Afghaanse leger. Op 5 oktober zegt generaal Campbell, de commandant van de Amerikaanse strijdkrachten in Afghanistan, dat de aanval werd uitgevoerd op verzoek van de Afghaanse strijdkrachten die onder vijandelijk vuur lagen. Op 6 oktober zegt dezelfde generaal Campbell dat, hoewel het op verzoek was van de Afghanen, voor-

dat zo'n aanval wordt uitgevoerd er eerst een hele procedure doorlopen moet worden. En, zegt hij, in de buurt van het ziekenhuis was een Amerikaanse eenheid voor speciale operaties die in nauw contact stond met de Amerikaanse luchtmacht. Binnen vier dagen vier verschillende verklaringen! De Afghaanse regering verklaart dat in het ziekenhuis tien tot vijftien terroristen zaten die bij de luchtaanval allemaal zijn gedood. Stel, denk ik, dat die Talibanstrijders niet zaten, maar gewond lagen. *Artsen Zonder Grenzen* vraagt terecht om een onafhankelijk onderzoek. Is het ziekenhuis bewust aangevallen een week nadat Kunduz in handen van de Taliban viel, om mogelijke gewonde terroristen uit te schakelen? Dat er vanuit het ziekenhuis of vanaf het ziekenhuisterrein gevuurd werd door Talibanstrijders is ontkend door *Artsen Zonder Grenzen*. Dat zou kunnen betekenen dat het ziekenhuis een bewust doel was. Door het ziekenhuis te treffen

werd medische zorg aan gewonden volledig onmogelijk gemaakt. Definitief ook geen last meer van barmhartige Artsen? Hoe dan ook, een oorlogsmisdaad. Ik denk terug aan de door een kolonel van de Duitse strijdkrachten gevraagde aanval in september 2009 op twee door de Taliban gekeerde tankauto's vol met olie. Die zouden als bommen kunnen dienen. Bij de aanval op de tankers – die overigens vast zaten in het zand op 7 km van de Duitse basis, niet rijdend richting basis, maar ervan weggrijpend – door Amerikaanse F15-piloten vielen 142 burgerslachtoffers. De aanval leidde in Duitsland en Afghanistan tot grote beroering. In Berlijn trad de minister van defensie af en werden de hoogste Duitse generaal en de hoogste ambtenaar van het ministerie van Defensie ontslagen. De families van de burgerslachtoffers hebben elk vijfduizend euro van de Duitse regering gekregen. De Duitse kolonel Klein die opdracht gaf tot de aanval werd niet discipli-

nair aangepakt. President Obama heeft nu zijn excuses per telefoon gemaakt. Dat lijkt me te weinig. In 2009 schreef ik in "Oorlog verkopen" een artikel met als titel 'Collateral damage, het geding om de slachtoffers'. Ik ontdekte een patroon in de berichtgeving over aanvallen waarbij veel burgerslachtoffers vallen. Een patroon dat begint met ontkenning in krachtige officiële verklaringen die weergegeven worden in grote artikelen en dat maanden, of soms een jaar later na onafhankelijk onderzoek eindigt met het toegeven van de misdaad in korte verklaringen die terecht komen in heel kleine rubriekjes in de kranten. Het begrip 'collateral damage' is een gruwelijk eufemisme. Nu de Taliban steeds meer voet aan de grond krijgen in Afghanistan zal vanuit de lucht dit gruwelijk bombarderen alleen maar toenemen. En daarmee zal de haat tegen het westen groeien. Het gaat niet meer om incidenten, maar om een patroon.